

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

EESTILT MAAILMALE JA MAAILMALT EESTILE Kuidas muutub intransitiivne zorduvustsükkel avatuks ning toetab uudsust

Valsiner, Jaan

Published in:
Akadeemia

Publication date:
2023

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Valsiner, J. (2023). EESTILT MAAILMALE JA MAAILMALT EESTILE Kuidas muutub intransitiivne zorduvustsükkel avatuks ning toetab uudsust. *Akadeemia*, 35(5), 771-779.
<https://dea.digar.ee/article/AKakadeemia/2023/05/0/5>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

EESTILT MAAILMALE JA MAAILMALT EESTILE

Kuidas muutub intransitiivne korduvustsükkel avatuks ning toetab uudsust

Jaan Valsiner

Eestlane on ajalooliselt olemuselt talupoeg, kes püüab paremuse poole ning töötab selle saavutamiseks järjepidevalt ja oskuslikult. Ta ei räägi oma tegelikest saavutustest suuresõnaliselt, vaid on tagasihoidlik ja edasipüüdlük. Miks raisata aega oma saavutusi kiites, parem on edasi töötada ning veelgi rohkem saavutada! Ta laulab ja tantsib teistega koos, samas kui tema silmad on lahti võimalustele saada järjekordseks üksisarvikuks kogu maailma tasandil. Või vähemasti omada omaenda kodu. Turvalisus on üks põhivajadusi.

Mina olen oma maailmareisidel pidevalt tagasihoidlikult uhke, et olen eestlane. Eriti kui kuulan teiste maade raadiost muusikat, mida on plaadistanud üks või teine Järvi, lasen end Bolti autodega kuhugi viia, kasutan Skype'i, et näha oma suhtlemispartnereid üle ookeanide, või proovin teha rahaülekandeid Wise'i vahendusel. Eesti ümbritseb mind ühel või teisel moel igal pool, kus ma olen. Ja see on tore.

Kuidas on see võimalik? Kuidas saab üks väike riik aidata kaasa kogu maailma muutvatele arengutele? Ning mida ja kuidas toovad need uued saavutused ka koju tagasi? Ja kuidas see tagasitööd edasi areneb? Need on ühiskonnas toimuvate sotsiaalsete

protsesside küsimused, milles on aga üldistus kolmest tegevusloogikast transitiivsete (sihipäraste) ja intransitiivsete (sihitute) protsesside omavahelistes seostes.

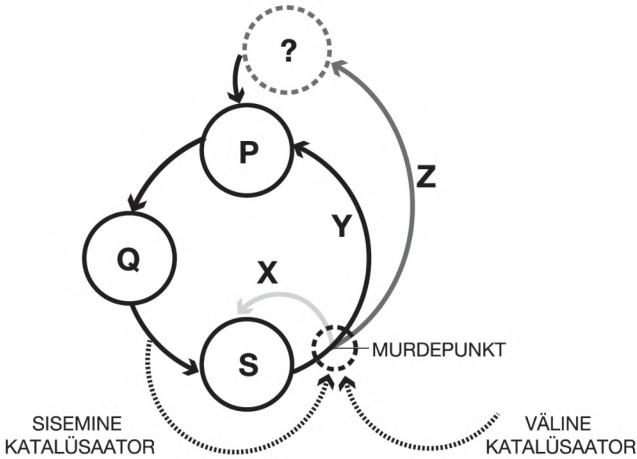
TRANSITIIVSUS, INTRANSITIIVSUS JA SEALT EDASI

Kümme aastat tagasi me selgitasime mitmesuguste transitiivsusvormide osa psühholoogias ja üldistes sotsiaalteadustes (vt Poddiakov, Valsiner 2013). Seda seletust tol ajal kuigi palju ei märganud — kogu tänapäevane empiiriliste uuringute laviin heitis selle kõrvale kui ebavajaliku. Laviinid — nii mägedes kui ka inimeste mõtlemises — hävitavad, mitte ei loo uudset.

Oluline on aga aru saada, kuidas uudsus tekib. Minu siinses küsimuseasetuses — kuidas suur maailm seostub väikestest riikidest pärit ettevõtmistega — on see probleem kesksel kohal. Seda kirjeldavad joonised 2–4. On vaja täpselt näidata, kuidas omavahel seotud süsteemid — väike riik, mis on suure maailma osa — soosivad või piiravad üksteise arengut ning milliseid tagajärgi see kaasa toob. Selleks et aru saada, tuleb minna põhiliste aktsioonideni, mis meie mõtlemist korraldavad. Selleks on küsimus transitiivsetest, intransitiivsetest ja transtransitiivsetest protsessidest (joonis 1).

Transitiivsus on laialt tunnustatud loogiline struktuur, kus kehtib seos $P > Q$ ja $Q > S$ ning seetõttu ka $P > S$. Kogu klassikaline loogika on sellele üles ehitatud ning sinna ta sobib ilusti. Seda tüüpi struktuur pole aga sobiv ennast taastootvate süsteemide jaoks. See on trajektoor X joonisel 1, mis loob stabiilse alluvusstruktuuri ($P > Q > S$), mis ei ole muudetav ning kordub, kui seda P -st alates korratakse. Paleepööre toob võimule uue juhi — totalitaarne kontroll jääb aga samaks.

Näiteks võiksime võtta poliitilised süsteemid. Selline fikseeritud hierarhia on kõikide totalitaarsete ja autokraatlike režiimide ideaaliks. Muutusi siin toimuda ei saa, või kui keegi prooviks neid esile kutsuda, peaks tal olema kontroll P üle, et muuta Q ja S mingiks teiseks alaalluvuseks samas skeemis.

Joonis 1. Korduvusest kordumatuseni: kolm trajektoori.

Intransitiivsus muudab viimase seose suuna — $P > Q$ ja $Q > S$, kuid siis $S > P$. Tulemuseks on ring, kus kõik on asümmeetrilises seoses järgneva tsükli sees. Huvitav on see, et igal lülil selles tsükliis on dominantsussuhe ($P > Q$, $Q > S$, $S > P$), kuid kogu tsükli kohta ei saa öelda, milline osa domineerib teiste üle — kõik on dominantsed ja subdominantsed.

Demokraatia on intransitiivne. Parlamendil (P) on juhtroll kohalike omavalitsuste (Q) üle ning omavalitsustel on võim lihtinimeste (S) üle. Uue parlamendi valimisel on aga lihtinimeste (S) hääled need, millest sõltub, kes saab P rolli mõnda aega mängida. See ring jätkub — uuendused on selle tsükli sees, kuid selle struktuur jääb samaks. Trajektoori Y on ennast säilitav ning seetõttu stabiilne. Bioloogilised süsteemid on tsüklilised ning seega kasutavad intransitiivseid struktuure, kus on oluline oma seisundi alalhoidmine.

Kuidas aga tekib uudsus? Ei transitiivne ega intransitiivne mudel ole selleks valmis — vaja on kuskil murdepunkti, et muutus saaks tekkida.

Murdepunkt (vt joonis 1) muudab intransitiivse struktuuri avatuks, võimaldades uue struktuuri osa (joonisel märgitud kui ?) tekke ning lõimumise senisesse süsteemi. Trajektoor *Z* tekib mitme katalüütilise (*A* ja *B*) osalemise tulemusena. Kui jätkata ülaltoodud poliitilist näidet, siis selles murdepunktis otsustatakse, kas riigi saatus on sattuda totalitaarse kontrolli alla (*X*), jätkata olemasolu mingit vormi demokraatiana (*Y*) või proovida luua “uut ühiskonda” (utoopia). Oleme näinud ajaloo palju katseid sellist uut ühiskonda luua. Tulemused on teada.

KUIDAS ME ANNAME?

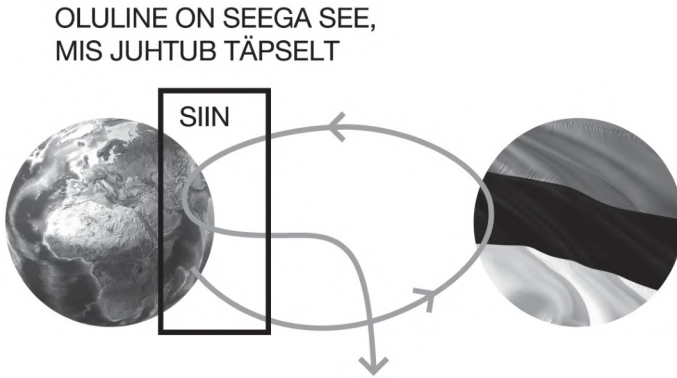
Kuidas Eesti saab midagi anda kogu maailmale? Kas annab ära — või annab nii, et muutub ise paremaks?

Saksa filosoof ja sotsioloog Georg Simmel tõi näite pirnipuust. Igal aastal annab see puu suure saagi. Tegelikult muidugi puu lihtsalt teeb need pirnid valmis ja meie võtame need ära. Aga ära võttes me loome tingimuse, et see puu annaks meile tuleval aastal veel parema saagi. Nii et andmine (ja võtmine) ajalise järjepidevuse ja koosluse tingimustes ei tähenda millegi äraandmist, vaid antu areneb edasi ning muutub edaspidi veelgi paremaks. Eesti rekordlehmad, kes iga päev oma piima ära annavad, püstitavad uusi lüpsirekordeid. Eestis on viimastel aastakümnetel see teema seotud ka metsaraiega. Kas anname ära väärtuslikku puitu ning meile ei jää midagi peale kändude? Või tuleb mets tagasi näiteks rohkem kui viiekümne aasta pärast? Meie seda uudust ilmselt ei näe ja oleme häiritud kände täis legendikest. Aeg on siin aeglane.

KUIDAS VÄIKE RIIK SEOSTUB SUURE MAAILMAGA?

Need suhted tähendavad reisimist — mitte turistide, vaid ettevõtjatena — selle sõna kõigis tähendustes. Need reisijad kinnitavad kanda kusagil suures maailmas, et oma ideid teostada. Nad on pa-

rimad näited prokultuuratsioonist,¹ mille käigus sisserrändajad mitte lihtsalt ei kohane kohalike sotsiaalsete tingimustega, vaid kasutavad neid, et edasi pürgida. Kuid mis suunas? Joonis 2 kirjeldab neid võimalusi.

Joonis 2. Jõuame suurde maailma — ja mis siis saab?

On ju võimalik elada suures maailmas ja koju Eestisse tuua pisiasju, mis siin on suure väärtusega. Sellega aga mingit arengut ei kaasne. Mu koolimälestustes on seik, kuidas klassivennad käisid Tallinna sadamas, et Soome turistidelt nuruda annetusi — pastapliiatseid ja närimiskummi. Need, kes asju said, muutusid klassis kohalikeks kuulsusteks — aga ei midagi rohkemat. Suur

---

¹Prokulturatsooni teooria on viimaste aastate suurimaid läbimurdeid kultuuripsühholoogias. Selle looja on Gruusia psühholoog Lado Gamsakhurdia (vt Gamsakhurdia 2022). See on traditsioonilise assimilatsiooniteooria uueks lahenduseks — sisserrändajad mitte ei kohane oma uue riigi tingimustega, vaid seostavad uue ja endise riigi tingimusi. Näiteks tähendaks see, et hiina kokad Saksamaal kui assimileerunud peaksid oskuslikult praadima šnitsleid. Seda nad aga ei tee, vaid arendavad edasi oma tegevusi. Tulemuseks on hiina restoranid üle kogu maailma, kus traditsioonilised hiina road on muudetud kohalikule maitsele vastavaks, kuid on siiski kindlalt hiina road.

maailm, mis tol ajal oli teisel pool Soome lahte, andis ära palju triviaalset, mis oli kena, kuid ei arendanud kedagi.

Sama küsimuse võib püstitada rahvusvahelise majandusabi kohta: kas *antakse ära* muidu üle jäänud ja turustamata laiatarbekaubad, või *antakse üle* uus tehnoloogia, kuidas väike riik saab ise neid toota. Viimane üleandmisviis on ühtlasi riskantne — tekitab uue konkurendi. Seetõttu eelistatakse ära andmist üle andmisele.

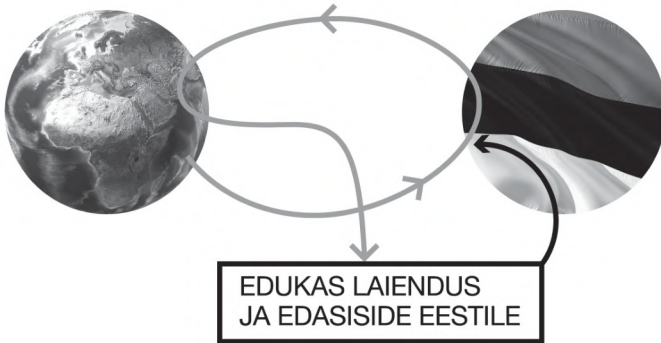
Maailmale suunatud ja maailmal põhinev riskantne laiendamine on aga oluline. Sisserändaja suures maailmas seostub teistega, mille tulemusena ideed, mis sündisid väikeses riigis, leiavad lahendusi üle kogu maailma. Enne kui need lahendused tagasi koju tuua, peab neid suures maailmas teoks tegema. Ja see on raske ning riskantne.

Kui väikese riigi inimene, kellel on suured ideed, jõuab suurde maailma, peab ta kiiresti tegutsema, et oma ideid ellu viia. See tähendab ühenduste loomist teistega — samasuguste või suurematega. Kiired uued seosed võivad viia üksisarvikute tekkeni — nad tulevad ühendustest, mis suudavad väikeselt maalt tulija uusi ideid ära kasutada suures maailmas.

Edukas laiendus võib tagasi tulla Eestisse, nii nagu ta väljaspool oli, või pärast edukat laiendust (joonis 3). Esimesel juhul tekib suletud ring edasi-tagasi pendeldamisega — uut ei tehta, küll aga reisivad. Omada kodu nii Londonis kui Tallinnas on kena ja prestiižne, aga otseselt uuendusi sellest ei tule.

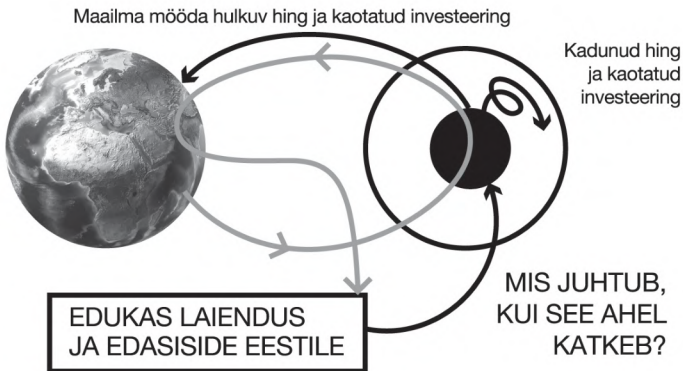
Uuendused tulevad vaid siis, kui esmalt väljaviidud ideid on edukalt laiendatud ning siis väiksesse riiki edasi toodud. Mitte tagasi, vaid just edasi. Siit tekib uuendav seos ka väikese riigi jaoks (trajektoor Z joonisel 1).

Muidugi tekib siin küsimus piiridest: kui palju ja millistel tingimustel neid laiendatud uudsusi koju lastakse? Kui ukсед on laialt lahti, tulevad nii kodust läinud kui ka paljud teised, et Eestis edasi areneda. Infotehnoloogia valdkonnas on sellest palju näiteid. Aga mis juhtub siis, kui ukse hakatakse sulgema? Tulemus on kurb (joonis 4). Piiratud pole mitte ainult edasiareng, vaid

Joonis 3. Laiendus tuleb koju tagasi.

uuendusteks valmis hinged on sunnitud leidma endale kohti laia tarbijatemassi anonüümses reitingute kakofoonias.

Joonis 4. Kuidas asjad võivad ka lõppeda: kadunud hinged nii kodus kui võõrsil.

Kui see ahel katkeb (joonis 4), kaob kõigepealt uuenduste potentsiaal. Siinsed investeeringud — nii rahalised kui ka mõttelised — lihtsalt hävitatakse. Ajutiselt rahalistes raskustes olev firma ei saa riigilt üleelamiseks laenu, kõrghariduses viiakse sisse kodukeele nõue, mis jätab ukse taha need, kes keelt ei valda. Sellised piirangud muidugi töötavad kellegi kasuks — arendamaks kodumaist tegevust. See ainult kodumaine ei arene aga edasi, sest ollakse ikkagi osa suurest maailmast. Tekivad kadunud hinged — nii kodus virgitsevad kui üle suure maailma oma kohta otsivad — ning areng on poliitiliselt piiratud.

VIIMANE SÕNA:

EESTI ON OMA POTENTSIAALIGA HAKKAMA SAANUD

Ning siis lühikokkuvõte. Seosed laia maailmaga on lihtsad — *kui tahad olla maailmatasemel, pead sellest tasemest alati ühe sammu ees olema*. Võrdsust see konkurentsikas kirju pilt ei tunnista. Eesti ettevõtjad, muusikud ja teadlased on sellest hästi aru saanud ning selle sammu ka teinud. Aga ka laiem üldsus peaks aru saama, et anda midagi kogu maailmale toob tagasi — tegelikult edasi — palju rohkem, kui anti “ära”. Areng on üleilmne ning väikeriikidel nagu Eesti on eelis, sest nad saavad täpsemalt aru, kuhu anda ja kust saada edasi.

Autor tänab Tartu Ülikooli väliseesti külalisprofessori fondi toetuse eest selle artikli valmimisel.

Kirjandus

- G a m s a k h u r d i a, Vladimir L. 2022. *A Theory of Proculturation: Development of the Self through Intercultural Communication*. Springer
- P o d d i a k o v, Alexander, Jaan V a l s i n e r 2013. Intransitivity cycles and their transformations: How dynamically adapting systems function. — Lee Rudolph (ed.). *Qualitative Mathematics for the Social Sciences: Mathematical Models for Research on Cultural Dynamics*. London — New York: Routledge, pp. 343–391

JAAN VALSINER (1951) õppis Tallinna Pedagoogilises Instituudis inglise keele erialal 1969–1970 ning Tartu Riikliku Ülikooli psühholoogia osakonnas 1971–1976, psühholoogiakandidaat 1979 (TÜ), filosoofiadoktor 1981 (Põhja-Carolina Ülikool), Tallinna Ülikooli audoktor 2008, Valle Ülikooli (Kolumbia) audoktor 2010, Eesti Teaduste Akadeemia välisliige 2017. Töötanud TRÜs 1976–1980; seejärel mitmes USA ülikoolis (Minnesota Ülikool, Põhja-Carolina Ülikool, Clarki Ülikool (Massachusetts)). Tartu Ülikooli külalisprofessor 2006–2010, väliseesti külalisprofessor semiootika osakonnas 2021–2022. Aalborgi Ülikooli kommunikatsiooni- ja psühholoogiaosakonna kultuuripsühholoogia professor a-st 2013 ja Bahia Föderaalülikooli (Salvador) professor 2023. aastast. *Akadeemias* on temalt ilmunud arvustus Peeter Tulviste teoste *Культурно-историческое развитие вербального мышления* ja *The Cultural-Historical Development of Verbal Thinking* kohta (1992, nr 10, lk 2195–2199).